

Slovenski antisemitizem, živ pokopan v ideologiji slovenske narodne sprave¹

Abstract

Slovenian Anti-Semitism, Buried Alive in the Ideology of Slovenian National Reconciliation

Following 1991, the ideology of national reconciliation as formulated by philosopher Spomenka Hribar during the 1980s became part and parcel of the Slovenian postsocialism transition. The interpretation of the confessional clash on the occupied Slovenian soil during WWII that the ideology adopts had, and still has, numerous legal, political, cultural and social consequences. In accord with the historical essence of the Slovenian biopolitics that insists on pseudo-biological understandings of social continuities, the reconciliation ideology affirms a specific type of historic revisionism whose central point is a total silence on pre-war confessional and ideological anti-Semitism on the part of the then-Slovenian Catholic Church and its close ally, the Slovenian People's Party. The ideology of reconciliation likewise totally suppresses the wartime persecution of Slovenian Jews in the hands of collaborationist authorities, as well as post-war programmatic anti-Semitism of the revolutionary authorities. With this complete omission, the reconciliation idea not only entirely missed its declared goal, to "accept our history," but decontextualised the history itself, and with it, distorted it. Although the idea of reconciliation in this ideational framework is a glaring political failure, it has, paradoxically, successfully established itself as the diacritic between the closely complementary transition political left and right even as both are, since 1991, entirely devoted to neoliberal ideologies and politics.

Keywords: national reconciliation, biopolitics, antisemitism, negationism, Holocaust denial

Irena Šumi, Ph.D. in anthropology, is a researcher at Alma Mater Europaea, Maribor, and a professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Her fields of research are history and contemporaneity of Slovenian Jewry, ethnicity, nationalism, boundaries, racisms and antisemitism. (irena.sumi@guest.arnes.si)

Povzetek

Po letu 1991 je ideologija narodne sprave, kot jo je formulirala filozofinja Spomenka Hribar že v 80. letih prejšnjega stoletja, postala nerazločljiv del slovenske postsocialistične tranzicije. Interpretacija konfesionalnega spopada med drugo svetovno vojno na okupiranih slovenskih tleh, ki jo ideologija posvaja, ima vrsto pravnih, političnih in kulturnih ter družbenih posledic. V skladu z zgodovinskim jedrom slovenske biopolitike, ki jo določa vztrajno psevdobiologistično razumevanje družbenih kontinuitet, ideologija sprave uveljavlja specifičen zgodovinski revizionizem, katerega konstitutivni del je tudi popolno premolčanje predvojnega konfesionalnega in ideološkega antisemitizma tedanje slovenske Rimskokatoliške cerkve in z njo tesno povezane največje politične stranke, Slovenske ljudske stranke. Zato ideologija sprave povsem izbrši tudi medvojno preganjanje slovenskih Judov v rokah kolaboracionističnih oblasti, kakor tudi povojni programski antisemitizem revolucionarnih oblasti. Ideologija sprave s tem premolčanjem ni zgrešila le svojega deklariranega cilja 'sprejetja naše zgodovine', temveč je zgodovino povsem dekontekstualizirala, zanikala cela poglavja in jo s tem potvorila. Čeprav je sprava v teh idejnih okvirih razviden politični polom, je paradoksalno, ideološko tembolj uspešen diakritik obeh tesno kompatibilnih polov slovenske tranzicijske politike, t. i. levega in desnega političnega bloka, ki sta sicer oba od leta 1991 povsem zavezana neoliberalnim ideologijam in politikam.

Ključne besede: narodna sprava, biopolitika, antisemitizem, negacionizem, zanikanje holokavsta

Irena Šumi, doktorica antropologije, je raziskovalka v Alma Mater Europaea, Maribor, in zunanja predavateljica na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z zgodovino in sodobnostjo slovenskih Judov, z etničnostjo, mejnostjo, nacionalizmom, rasizmi in antisemitizmom. (irena.sumi@guest.arnes.si)

¹ Za kritično branje osnutkov tega članka in številne sijajne pripombe se zahvaljujem kolegom in kolegicam Duški Knežević Hočevar, Otu Lutherju, Marjanu Tošu in Darji Zaviršek, kakor tudi anonimnemu recenzentu revije ČKZ.

O ideji, akterjih, načelih in smislu spravni procesov

Ko sem se ovedela globine narodove tragedije ob povojnih likvidacijah in radikalnosti tega zločina, sem se ustrašila, kako se bo to končalo, ko bo pritajeno sovraštvo terjalo 'obračun'. Maščevanje? Tedaj mi je prišla na misel ideja sprave: ničesar ne smemo pozabiti, toda sovraštvu se moramo odpovedati kot posamezniki in kot nacija. Sicer bomo šli v pogubo.

Spomenka Hribar (Trampuš, 2012)

Ideja sprave ni slovenski izum, niti kakšna izvorna osebna domislica. Med letoma 1974 in 2007 je bilo po svetu ustanovljenih več kot 30 tovrstnih komisij (Stan, 2009; Corntassel in Holder, 2008), katerih namen je bil z ugotavljanjem zgodovinske resnice, opolnomočenjem žrtev ter javnimi priznanji in kesanjem storilcev preseči posledice množičnega nasilja in kršitev človekovih pravic, ki so posamezne družbe globoko razdvajale, ali pa so pomenile bistveno oviro v dvostranskih odnosih med državami. Zgodovinsko je mogoče idejam sprave slediti zlasti v procese postkolonializma, od katerih številne s svojimi socialnimi in političnimi rezidui še dandanes določajo polje globalne človeške medskupinske konfliktnosti; še več, celotno krvavo 20. stoletje z obema svetovnjima spopadoma, znotraj njiju pa tudi vznik fašizma in nacizma, je mogoče gledati v optiki razvoja in nasledkov poznega kolonializma (Fitzmaurice, 2008; Langheben in Salama, 2011). Prepletenost procesov postkolonializma in postsocializma se je v drugi polovici 20. stoletja izšla tudi v akademsko disciplino o teoretskih in praktičnih pristopih k razreševanju konfliktov in posledic množičnega nasilja vsake vrste, ki že ima obsežno zgodovino in razvejene teoretizacije (prim. npr. Kriesberg, 1973; 2015; Menkel-Meadow, 2013); vse od leta 1975 torej globalno živimo tudi v »dobi opravičevanja« (Corntassel in Holder, 2008), ki je podprto skozi politično, državljansko in teoretsko prakso.

Po neverjetnem uničenju, ki ga je v Evropi pustila 2. svetovna vojna, je bila ena od naslednic poglavitne agresorice, Zvezna republika Nemčija, izpostavljena bolj ali manj prisilnemu procesu denacifikacije (Taylor, 2011),² hkrati pa tudi procesom spravljanja z državami in posamezniki, žrtvami nemške agresije. Že kmalu po vojni so se sprajale med seboj (zahodna) Nemčija in Francija ter Nemčija in Velika Britanija, z začetkom v zgodnjih 50. letih pa tudi zahodna Nemčija in Izrael; spravljanje oz. ponovljeno spravljanje Nemčije na revalviranih osnovah z državami nekdanjega socialističnega bloka in evropskega juga je večinoma počakalo na zgodnja 90. leta in še ni končano, saj se vprašanje nepoplačanih povojnih nemških reparacij in odškodnin znova postavlja. Vendar so vsi ti spravni procesi temeljili in še temeljijo na jasnem in nedvoumnem nemškem priznanju krivde za agresijo in genocid, še zlasti za holokavst kot načrten, industrializiran del genocida, in za nezaslišano materialno škodo. Kljub nekaterim dilemam o epizodalni ekscesnosti in domnevno nepotrebni zavezniškega množičnega nasilja nad civilnim prebivalstvom v državah agresoricah ob koncu vojne³ prevladujoči (zahodni) diskurz o storilcih in žrtvah v 2. svetovni vojni kategorično ne dopušča moralne relativizacije,

² V intervalu med koncem vojne in ustanovitvijo Nemške demokratične republike se je zlasti z reformo šolstva, imenovano Nova šola, oblikovala antifašistična vzgoja, vendar se je zadeva kmalu preobrnila iz kritičnega preiskovanja nedavne preteklosti v sovjetsko navdihnjeno »prevzgojeno« zavest, ki je zgodovino, krivdo in odgovornost potisnila v nerelevanco (Blessing, 2006).

³ Zlasti gre za tri znamenite epizode zavezniškega množičnega nasilja nad civilnim prebivalstvom, bombardiranje Dresdna med 13. in 15. februarjem 1945, ki je zahtevalo 25.000 smrtnih žrtev, ter nuklearno bombardiranje Hirošime in Nagasakija med 6. in 9. avgustom 1945, ki je povzročilo 130.000 smrtnih žrtev (Ham, 2011). Vprašanja, o katerih se razpravlja že desetletja, so, ali je bilo to nasilje tik pred koncem in po koncu vojne sploh potrebno za zmago zaveznikov; kakšna je razumna logika za pobjo tolikšnega števila civilnega prebivalstva in materialnega uničenja; in kakšno je breme krivde na strani zaveznikov. Morda ni ravno presenetljivo, da to etično razpravo nenehno oživljajo konservativni pisci in komentatorji, pa tudi razpiti zanikovalci holokavsta, npr. britanski zgodovinar David Irving, ki se je pred leti sodno zapletel s proučevalko holokavsta Deborah Lipstadt in tožbo izgubil (Weber, 2000; Lipstadt, 1994).

kakor tudi ne enačenja škode, ki jo je pretrpel agresor, s škodo na strani agresorja; relativizacije in t. i. zgodovinski revizionizem, ki so značilni za evropske postsocializme, so tako poseben tip protokoliranja vzhodnoevropske memorije, ki je z zahodnim v bistvenem, izhodiščnem nasprotju (Assmann, 2006), še zlasti v delu, ki zadeva holokavst (prim. npr. Himka in Michlic, 2013; zlasti Kranjc v Himka in Michlic, 2013).

Konec evropskih socialističnih režimov in postkolonialna refleksija sta se v spravni procesih sinhronizirala skozi t. i. tranzicijsko pravičnost (prim. npr. Rotberg, 2000). Morda eden najodmevnejših in po prevladujočih ocenah (prim. npr. Verdoolaege, 2008; Haynes, 2010) najuspešnejših ter v svojih procedurah najbolj referenčen primer postkolonialnih nacionalnih spravni procesov se je odvil v Južni Afriki sredi 90. let, potem ko je bil legalno odpravljen apartheid (1994). Ustanovljena je bila Komisija za resnico in spravo (*Truth and Reconciliation Commission*, TRC), ki je vodila javno razpravo, organizirano po načelu sodnih zaslišanj. Ta dogajanja so bila javnosti povsem odprta, zelo natančno pa so jih spremljali tudi mediji, zlasti elektronski. Pričali so tako žrtve kot storilci, pri čemer so zadnji lahko javno prosili za amnestijo. Čeprav je imel proces TRC v Južni Afriki to posebno omejitev, da na »zatožni klopi« ni bila ustanova apartheida kot taka, ki je bila z vidika mednarodnega prava zločinska, temveč zgolj tista dejanja, ki so tudi v notranjem pravnem redu Južne Afrike v času apartheida veljala za zločinska, s čimer se je razjasnjevalni namen procesa po mnenju mnogih škodljivo samoomejil (Sitze, 2013),⁴ je bil poudarek na razkrivanju osebnih zgodovin trpljenja in zatiranja ter ozaščanju o osebnem, skupinskem in medgeneracijskem trpljenju in travmi vendarle zdravilen:

Komisije za resnico povežejo kompleksne ideje o trpljenju, pravičnosti, človekovih pravicah, odgovornosti, zgodovini in pričevanju. Ob legalnih praksah vpletajo in priklicujejo spominske in pripovedne prakse, ki imajo pomembne učinke na rast razumevanja in graditev novih socialnih možnosti. Južnoafriška Komisija za resnico in spravo [...], ki jo dostikrat opisujejo kot alternativo tako 'amneziji' kot tudi 'nürnberškim procesom', je pritegnila pozornost mednarodne skupnosti. Načini njenega delovanja ponujajo razmisleke o tem, da je treba trpljenju dati javen glas, in ga sprejeti. (Ross, 2002: 1)

Po zgledu južnoafriškega procesa javnega razgrinjanja zgodovinskih resnic o množičnem nasilju je bila v Kanadi leta 1998 ustanovljena Komisija za resnico in spravo o indijanskih prisilnih internatskih šolah (*Indian residential schools truth and reconciliation commission*), ki se je posebej nanašala na zgodovino večdesetletnega (od 1870. leta naprej) prisilnega šolanja staroselcev, zelo radikalnega in nasilnega procesa asimilacije, v katerem je zaradi totalne izolacije od bližnjih, prepovedi vseh domačinskih kulturnih praks, fizičnega in psihičnega nasilja, tuberkuloze in domotožja pomrlo na tisoče staroselskih otrok, in katerega medgeneracijske posledice so bile označene kot oblika kulturocida.⁵ Kanadska komisija si je za svoja vodilna načela dela naložila:

[...] dostopnost; osredinjenost na žrtve; zaupnost (če jo nekdanji gojenec zahteva); izogibanje povzročanju škode; zdravje in varnost udeležencev; reprezentativnost; javnost/transparenčnost; odgovornost; odkrit in časten postopek; razumljivost; inkluzivnost, ozaščanje, celostnost, pravičnost; spoštljivost; prostovoljnost; fleksibilnost; in zazrtost v prihodnost,

⁴ O tem glej tudi intervju z avtorjem na Connecting Point, 2013.

⁵ Kanadi za zgled je bila zgodovina tovrstnih prisilnih izobraževalnih ustanov v ZDA, kjer so upokojeni oficirski kadri iz državljanske vojne in »pacifikacijskih« vojn s staroselci leta 1879 ustanovili prvi tovrstni internat, Carlisle v Pennsylvaniji (več v Šumi, 1999).

v smislu ponovne graditve in prenove staroselskih odnosov in odnosov med staroselci in nestaroselci v Kanadi. (Truth and Reconciliation Commission of Canada)

Leta 2008 se je svojemu staroselskemu prebivalstvu za izvršeni kolonialni genocid in sistematičen rasizem opravičila avstralska vlada (Australian Government, 2008), leta 2010 je Kongres ZDA sprejel resolucijo o opravičilu staroselcem v ZDA zaradi genocidnih, kulturocidnih in rasističnih politik zvezne vlade, s pozivom predsedniku ZDA, naj »prizna krivice, ki so jih Združene države v svoji zgodovini povzročile indijanskim plemenom, da bi se v deželi začel proces ozdravitve« (The Library of Congress Thomas, 2009). V državah evropskega post-socializma so bile po letu 2000 ustanovljene večinoma vladne organizacije, bodisi uradi bodisi inštituti, ki obravnavajo zgodovino komunističnih režimov na svojih tleh, na Poljskem celo z lustracijskimi pooblastili,⁶ na Češkem pa se s to tematiko ukvarja urad v sestavu kriminalistične policije.⁷ V Ukrajini je bil leta 2007 ustanovljen inštitut, ki se ukvarja z zločinsko preteklostjo sovjetskega režima;⁸ tu je seveda še Slovenija, kjer je bil leta 2008 ustanovljen Študijski center za narodno spravo, v katerega izjavi o poslanstvu so v sintagmo »totalitarni sistemi« močno kontroverzno zajeti tako fašizem in nacizem kot tudi povojni komunistični režim.⁹

Vlada RS je Zavod ustanovila zaradi uresničevanja javnega interesa na področju znanosti, izobraževanja, kulture ter za opravljanje raziskovalnih, organizacijskih, razvojnih, svetovalnih, koordinacijskih in izobraževalnih nalog na področju narodne sprave in proučevanja totalitarnih sistemov na Slovenskem v 20. stoletju. Na ta način je želela Vlada RS slediti srednje- in vzhodnoevropskim državam (npr. Nemčija, Poljska, Češka, Litva, Latvija, Estonija, Slovaška, Madžarska), ki so imele podobno zgodovinsko izkušnjo kot Slovenija, a so na področju zgodovinskih raziskav naredile že korak naprej v smeri ugotavljanja zgodovinskih dejstev, tudi z ustanavljanjem samostojnih in neodvisnih raziskovalnih institucij. Študijski center s svojim delovanjem ustvarja in širi pogoje za uresničevanje narodne sprave med Slovenci. (Študijski center za narodno spravo)

Če povzamemo, komisije za resnico in spravo torej praviloma nimajo sodiščem primerljivih pristojnosti in nasledkov svojega dela, čeprav pogosto uporabljajo pričevalne in dokazne postopke, ki so sodnim podobni,¹⁰ in se omejujejo na konkretno, dokumentirano družbeno dogajanje, ki je razpoznano kot množično nasilje in/ali sistematično kršenje človekovih pravic, ki je povzročilo hude, dolgotrajne, medgeneracijske družbene travme, spodletelost političnega in državnega sistema in vztrajne, sovražne ali medsebojno izključujoče se razklanosti. Kot povzro-

⁶ Več o tem glej na <http://ipn.gov.pl/portal/en> (19. marec 2015).

⁷ Več o tem glej na <http://www.policie.cz/clanek/urad-dokumentace-a-vysetrovani-zlocinu-komunizmu-679905.aspx> (19. marec 2015).

⁸ Več o tem glej na <http://www.memory.gov.ua> (19. marec 2015).

⁹ Ustanovitev Centra pod desno vlado, njegova kadrovska zasedba, osebne in strankarske vezi zaposlenih z desno politiko, način financiranja, razpored tematik in dognanja so viri nenehnih kontroverz v politični areni vzdolž ločnice levo-desno v politiki, akademskih krogih, v javnosti in v medijih. Glej npr. Valič, 2011; Horvat, 2011.

¹⁰ V literaturi o spravnihih procesih je kot zgodovinski zgled in navdih po krivici zelo redko omenjen prelomni sodni proces proti Adolfu Eichmannu, operativnem izvrševalcu holokavsta pod nacističnim režimom, ki se je začel 11. aprila 1961 v Izraelu, in ki je prenovil in v svetovno zavest spravil vso grozotnost in razčlovečenje nacističnih koncentracijskih taborišč. Za celosten pregled glej npr. Lipstadt, 2011.

čitelji so lahko razpoznani državni režimi, ali pa tudi akterske skupine, ki niso imele formalnega oblastnega statusa. Ponovno, ni naključje, da so bile komisije za resnico vse po vrsti imenovane v državah, ki so bile nekdanje kolonije, v državah, ki imajo zgodovino notranje kolonizacije, in v evropskih ter nekaterih azijskih postsocializmih.

O slovenski udomačitvi ideje sprave

Obema stranema, skrajnim na desnici in skrajni levici, vseskozi ustreza, da ni bilo izrečeno tisto, kar bi moralo biti. Da ni bilo izrečeno opravičilo.

Spomenka Hribar (Trampuš, 2012)

Če torej slovenska ideja sprave ni izvorna, so pa zato izvorni tako njena idejna dispozicija, kakršno je oblikovala Spomenka Hribar kot najzgodnejša in najvidnejša tvorica slovenske različice sprave, njen predvideni cilj, in njena implementacija, najprej na način tipične slovenske udomačitve uvoženih idej (Šumi, 2012). Glede na zgoraj povedano lahko zdaj poudarimo naslednje:

Prvič, ideja slovenske sprave nikoli ni operirala na podlagi jasno določene načelne zgodovinske resnice o tem, kdo je primarni krivec, temveč jo je, v konstitutivni maniri slovenskega srenjskega moralnega univerzuma (Šumi, 2011), razpršila med storilce in žrtve na natančno recipročen način, ki je ustanovil zgolj iztek v vzajemno opravičilo kot cilj pravnega procesa, ta pa ni hkrati razumljen tudi kot brezpogojno priznanje krivde, kar je *conditio sine qua non* vseh smiselnih pravnih procesov. Tako ohlapna moralna podlaga, ki nenehno insinuira, da je vzajemno opravičilo vse, kar je potrebno, da lahko neko zgodovino odkljukamo kot razrešeno, je kajpada na široko odprla pot zlorabam.

Drugič, ideja sprave je aksiomatično postavila, da sta subjekta sprave dve nasproti stoječi si strani, ki ju ustrezno reprezentirata dve polovici poosamosvojitvene politične klike. Nikoli v pravnem postopku in njegovi akterski dispoziciji niso nastopali živeči, ki so nosilci izvorne in medgeneracijsko prenesene, nerazrešene travme. Travma živečih je potisnjena čez rob pravnega horizonta. Bistvena posledica instalacije takšnih posrednikov na mesto, ki bi ga morali zasedati nosilci travme sami, je, da je kot nosilec travme v resnici instalirano slovenstvo, ta predmet domačijske, psevdobiološke, rodingrudovske ideologije kolektivnega sebstva,¹¹ ki da je zaradi zgodovinskega razkola ranjeno, oropano enotnosti, harmoničnosti, pa tudi sreče, uspešnosti in še česa; utelesitev tega slovenstva-žrtve, ki ga vsa pravna dejanja nenehno naslavljajo in predstavlajo kot smisel svojega početja, pa so postali mrtvi, ne živi.

Tretjič, slovenstvo je v optiki spravljanja postalo nerazločljivo od slovenskega državlanskega in prebivalstvenega korpusa in si je zadnjega podredilo. Slovenska teorija sprave implicitno in eksplicitno postavlja, da je slovenstvo edino avtentično jedro tako rodingrudovskega objekta svojega pogleda in hkrati celotnega državlanskega in prebivalstvenega korpusa, s čimer uzurpira tisto mesto, ki v modernih državah gre pojmu državljan: biti subjekt slovenstva je več kot biti državljan slovenske države, ker je država samo najnovejši okvir bivanja slovenstva.¹² Ključna ubeseditev Spomenke Hribar (1987: 102), ki privede še alegorijo matere in dveh sinov kot metafore za slovenstvo, namreč zatrjuje:

¹¹ Seminalno historiografsko analizo geneze in dispozitivov slovenskega rodingrudovstva je opravil Drago Braco Rotar (2007).

¹² To optiko lahko označimo za matrično, saj jo je po letu 1991 v celoti privzela tudi slovenska ustava: čeprav je država v 3. členu označena za last svojih državljanov, že naslednja formulacija privede »slovenski narod«, enovitost države in slovenstva pa je v ustavi izvedena skozi kategorijo avtohtonosti, čeprav niti Ustavno sodišče v svojih judikatih avtohtonije ne zna pojasniti (več o tem glej Šumi in Spreizer, 2011).

Sprava pomeni tudi 'pristanek' na našo zgodovino. Omogoča nam, da v revolucionarjih kakor v kontrarevolucionarjih vidimo konec koncev nesrečne 'sinove svoje matere', se pravi, da jih primarno vidimo in priznamo kot ljudi (neke epohe).¹³

Četrtič, značilna odrinjenost dejanskih zgodovinskih akterjev in nosilcev travme v obnemelost in anonimnost in še bolj značilen vstop političnih reprezentanc na njihovo mesto je eden od simptomov postsocializma, ki ga zadnji deli s postkolonializmom. Primerljiva neslišnost večinskega akterja, namreč prebivalcev, je med drugim npr. tudi konstitutivna za uradno zgodovino slovenske osamosvojitve: ob množici memoarov in hagiografij posameznih političnih osebnosti in ob t. i. zaslugarstvu kot političnem natezanju na osi levo-desno namreč po četrtoletja nimamo še niti ene zgodovine ali etnografije osamosvajanja, ki bi osvetlila, dokumentirala, ohranila socialni spomin prebivalstva na ta čas in procese. V postkolonialni analizi klasičnega avtorja Achilleja Mbembeja (2006/1992) gre za prisilno državljansko utišanost, politično izločitev prebivalstva, ki pa hkrati »oblasti« ne gleda kot svojega legitimnega reprezentanta, temveč kot teater absurda in predmet vulgarnega smešenja, v katerem ta oblast nastopa kot karikatura kolonialnega gospodarja in/ali »prave«, »idealne«, »resne« države (več v Šumi, 2011). Na videz paradoksalno ta postsocialistični prepad med politično kasto in državljanskim korpusom izvira iz radikalne slojevske in razredne izenačenosti, ne pa morda iz kake velike slojne različnosti: tako kolonialni kot socialistični sistem sta namreč za jedrni proces oblikovanja podložniškega korpusa uporabila radikalno, prisilno slojevsko izenačenje vseh državljanov. Pri vzpostavljanju svoje avtoritete imata postkolonialna in postsocialistična politična kasta, za kateri so pravila formalne demokracije vendarle obvezna, ta bistveni problem, da izvirata »iz ljudstva«; kolonialne vladajoče kaste in socialistične »avantgarde« so se vzpostavili skozi monopoliziranje ideološkega in fizičnega nasilja kot zunanje nadrejene strukture. Postsocialistična in postkolonialna elitna klika pa izvirata iz »ljudstva« in sta zato zagledani kot nelegitimni; v ta manko morata vstaviti kreacionističen, rodingrudovski nacionalizem, ki živeče presega, in svoje politične interese etnizirati (npr. z variantami ideologije »nacionalnega interesa«; več o tem glej Šumi, 2011; 2012; Šumi in Spreizer, 2011).

Petič, uveljavljeno je bilo institucionalizirano politično zastopanje žrtev na obeh straneh, »revolucionarni« in »kontrarevolucionarni«, pri čemer je prve najprej in najdlje zastopal predsednik (predsedstva) republike Milan Kučan,¹⁴ druge pa najbolj konsistentno Rimskokatoliška cerkev. S tem se je tudi javno afirmirala v splošnem dojemanju samoumevna razločnica med strankami – ki so bile sicer vse po vrsti po osamosvojitvi neoliberalne –, ki je celotno dotedanjo povojno zgodovino Slovenije zreducirala v »levico« kot istovetno s sestopljeno Komunistično partijo, in »desnico« kot istovetno s poosamosvojitvenimi političnimi protežiranci Rimskokatoliške cerkve. Pri tem so prvi brez ostanka sprejeli reprezentiranje žrtev med-

¹³ Očitno proti vsem intencam ključne avtorice slovenske spravne ideje so avtorji nedavno v javnost in zgodovino izročene spomenika žrtvam v Grahovem (6. aprila 2014) v resnici postavili spomenik ideji Spomenke Hribar: v dizajnersko uboren spomenik so vklesali njen stilsko sicer tudi uboren, a pomensko zelo natančen povzetek: »Bratje po krvi, tujci po misli.«

¹⁴ Pri zgodnjem nastopanju Milana Kučana kot predsednika predsedstva Republike Slovenije (10. 4. 1990 – 23. 12. 1991) v javnih spravnih dogodkih ostaja pravnoformalno nejasno, ali je bil tam prisoten kot predstavnik celotnega državnega korpusa ali kot dedič/reprezentant nekdanje komunistične stranke na oblasti, katere zadnji predsednik je v Sloveniji bil. Vsekakor je na zgoraj opisan način postkolonialnega/postsocialističnega reprezentiranja utišane javnosti posebil oboje, kar je temelj njegove vztrajne javne podobe kot utelešenja političnega nasprotnika v besednjaku »desnice«, prav tako kakor je Janez Janša postal tovrstno poosebljenje v besednjaku »levice«, oboje kajpak v kontekstu variant teorij zarote. Bistven analitski uvid teorije postkolonializma, aplicirane na postsocializem, je v tem, da v takem poosebljanju in nastopanju v teorijah zarote ne gledamo klasičnega totalitarnega kulta osebnosti, temveč nasprotno, enega od konstitutivnih tranzicijskih elementov mimikrije »prave države«, ker obstoječa nima slojno in interesno razvejene oblastne strukture (več glej Šumi, 2011; 2012).

vojne kolaboracije, drugi pa reprezentiranje žrtev povojnih pobojev. Odgovornosti in krivde ni sprejela nobena stran prav zato, ker je vsaka zastopala žrtve, ne storilcev, in ker je bilo dodano še bizarno naziranje, da so se zločini obeh strani medsebojno magično izničili prav zaradi domnevno natančno prilegajoče se vzajemnosti, tako da na koncu priznavanje krivde, tisti bistveni, temeljni pogoj za vsak spraven proces, ni bilo niti potrebno: potrebno je bilo zgolj medsebojno opravičilo. Tako je celotno spravno dogajanje v resnici stvar dveh grupacij apologetov medvojnih in povojnih množičnih morilcev, ki sta se spravljali med seboj, namesto s svojimi preživelim žrtvami in nosilci travme.

Šestič in tudi navidezno paradoksalno, tako jasno zastopstvo žrtev je imelo natančno nasprotno učinke od tistih, ki so si jih ideologi sprave nemara obetali: šele s polarizacijo brez ostanka se je namreč lahko uveljavilo zamegljevanje, ki je, kot v vsaki ljudski teoriji, privzelo značaj in formo moralizacije: obe »strani« sta »svoje« žrtve razlagali kot tako rekoč zgodovinsko nujnost, prisilo, nehotnost in neobhodnost. Domobranci so bili v kolaboracijo z nacisti prisiljeni, partizani, ki da so bili tudi večinoma kmečki, verni fantje, pa v podrejanje boljševiški ideologiji in Komunistični partiji tudi. Še več: moralka je zavzela teritorij od apologije ideologij samih pa dol do posameznikove psihologije; ponarodela je moralka, da so bili tako med domobranci in partizani dobri in slabi ljudje,¹⁵ ki je pač odpoved vsakemu analitskemu principu, na primer tistemu, ki prevprašuje očitno univerzalno zmožnost navadnih, povsem »dobrih« ljudi, da postanejo množični morilci (glej npr. Rotberg, 2010; Goldhagen, 1997). Zaradi povedanega je slovenska varianta ideologije sprave množične zločince normalizirala, namesto da bi jih inkriminirala: v nobenem trenutku namreč ni pozivala k nujnosti sodnega kaznovanja storilcev,¹⁶ prav nasprotno: opustitev sodnega sankcioniranja je bila dojeta in predstavljena kot preprečevanje »maščevanja«, kar je za pravno državo prav gotovo nenavadno naziranje, »seganje v roke« in sploh medsebojno odpuščanje pa je bilo predstavljeno kot predpogoj za dosego normalnosti na sebi, ki je pač odvisna od dobre volje institucionalnih in političnih zastopnikov storilcev in žrtev. Ti so, kot meni Spomenka Hribar, vsi načelno »enakopravni in enakovredni« in imajo ne glede na zločinske epizode v preteklosti, ki jo zastopajo, »pravico do svojega mišljenja«. Razkritje in saniranje travmatizacije preživelih pa tudi ni cilj sprave, temveč sta to »toleranca« in »živeti normalno«:

Nekateri pravijo: ne sprave, ampak toleranco potrebujemo. In to je to! Zakaj potem ne sprava? Prav nič posebnega ni v tej ideji, le želja, da bi živeli normalno, skupaj, da ne bi kar naprej pogrevali in poglabljali sovraštev, ki destruirajo Slovenijo. Če rečem pavšalno: levica je idejo zavračala, desnica pa jo je v prejšnjem sistemu sprejela z veseljem, saj ji je, ljudem te usmeritve, priznala pravico do svojega mišljenja ter enakopravnost in

¹⁵ Ta govor je tako splošno razširjen in prevladujoč, pa tudi obilno objavljan, da zadostuje referenca zgolj na nedavna tovrstna izrekanja: na primer nastop predsednika republike Boruta Pahorja na škoifijski gimnaziji v Ljubljani, kjer je vodil razpravo med zastopnikoma obeh »strani«, glej članek *Sprava: Vseh krivic ne bo mogoče popraviti, se pa da žalovati, oprostiti in živeti naprej* (MMC RTV SLO, 14. 4. 2015).

¹⁶ Spomenka Hribar je, na primer, o nujnosti sodnega kaznovanja storilcev množičnih zločinov spregovorila šele v kontekstu vojne v BiH: »Pravičnost se izkazuje z obsodbami krivcev. Če krivci niso kaznovani, je sploh nemogoče misliti na pomirjanje in na spravljivo življenje ljudi. Ne le zato, ker se v primeru nekaznovanja krivcev ne da utišati strahu, da se bo morija nadaljevala ali da bo žrtev še naprej v nevarnosti, da bo šikanirana ali celo ubita, če bo postavljal neprijetna vprašanja ali zahtevala kazen za krivca, temveč zato, ker ne bi bil zadoščen temeljni občutek ljudi za krivico ... Najslabše, kar onemogoča nov začetek in mirno prihodnost, je nedoločnost in nedoločnost odgovornih za vojno. Kjer se krivci – ki jih ljudje poznajo – takole mimogrede pomešajo med zmagovalce, med nedolžne in potem še ustrahujejo nedolžne in žrtve, zavлада med prizadetimi molk. Molk je najboljše gojišče prihodnjih spopadov! Storiti je treba vse, da ljudje lahko govorijo o svojih travmah in da se ne bojijo identificirati in ovaditi krivcev! Če do te svobode in sprostivte ljudi ne bo prišlo, se bo začela kuhati nova vojna. O tem ste lahko prepričani!« (Mekina, 2013)

enakovrednost. Takoj po volitvah pa ji je bilo to premalo. Levica se je sektaštvu načelno odpovedala s privolitvijo v svobodne volitve, s čimer je dejansko privolila v enakopravnost vseh političnih opcij, ne le ene same, svoje. (Hribar v Trampuš, 2012)

Sedmič, ne le, da o kakih pričevanjih žrtev prve generacije in naslednjih, javnem izpovedovanju osebnih zgodovin travme, ozaveščanju o osebni in medgeneracijski travmatizaciji, okrevanju skozi izpovedovanje ... ni bilo ne duha ne sluha. Travmatizirani so bili vztrajno prisotni le kot nemo občinstvo domnevnih spravnih dejanj, ob tem pa so se nagovor, vsebina, namen in cilj sprave obrnili, kot rečeno, k mrtvim namesto k živim: gre za dejanja in razprave, ki prav v času tega zapisa kulminirajo v morbidno vztrajanje, da mora biti na novo zakonsko kodirana »pravica do dostojnega pokopa, groba in spomina«.¹⁷ S tem so potomci in preživeli svojci teh mrtvih dokončno ideološko instrumentalizirani; z besedami Katherine Verdery (1999) so bila mrtva telesa obujena v novo politično življenje, pervertiranje storilstva, krivde in statusa žrtve pa prignano do »popolnega spregleda zgodovinskih dejstev«, kakor Oto Luthar (2014) komentira postavitev spominske plošče na ograji stavbe ameriškega veleposlaništva v Ljubljani:

Kako drugače si je namreč sploh še mogoče razlagati dejstvo, da so na ameriško-slovenskem spravnem spomeniku lokalni podporniki nacistov in fašistov prevedeni v 'Slovence, ki so iskali mir', a se 'niso mogli izogniti vojni', falsifikatorji zgodovine pa v 'pogumne Slovence, ki se trudijo za narodno spravo'? In to po tem, ko ta ista opredelitev opisuje tiste politično sponzorirane posameznice in posameznike, ki so brez pomišljanja instrumentalizirali čustva potomcev po vojni pobitih domobrancev, med katerimi je bilo gotovo tudi veliko takih, ki niso zapirali, izseljevali in pobijali.

Osmič, zgodovinsko dogajanje, ki je bilo pobuda za spraven proces, ni bilo predstavljeno le kot recipročno brez ostanka tako, da so bili žrtve in storilci v obeh zločinskih epizodah, medvojni kolaboraciji in povojnih pobojih, predstavljeni kot eni in isti akterji, ki so v drugi epizodi zgolj zamenjali vloge, temveč je bila celotna zgodovina teh množičnih zločinov, od medvojne kolaboracije z nacisti, veleizdaje, sodelovanja v genocidu, do povojnih zunajsojnih pobojev, predstavljena v obliki t. i. etnografskega sedanjika, torej tako, kot da se je celotna zgodovina, predmet sprave, odvijala v izoliranem, homogenem kulturnem univerzumu, katerega akterji so bili sami »naši«, ki niso imeli ne širšega socialnega in zgodovinskega konteksta ne socialnogeografskega habitata. Z drugimi besedami, v zgodovini, ki jo je najprej Spomenka Hribar vzpostavila kot relevantno za spravo, ni nobenih »tujcev« (npr. Judov, Romov, Madžarov, Italijanov, Nemcev, folksdojčerjev ...), nobenega širšega zgodovinskega konteksta, nobene relevantne, kaj šele referenčne realnosti zunaj dveh formacij, partizanov in domobrancev, ki se po vojni prelevita v totalitarne oblasti in njegovo žrtev, po osamosvojitvi pa v edino obstoječi »politični opciji«; v terminologiji Spomenke Hribar bi lahko rekli, gre za dogajanja med dvema »avantgardama« znotraj rodingrudovsko razumljene, hermetično zaprte čistokrvne skupnosti slovenstva, kjer so množice sledilcev ene in druge zgolj statisti v dramati znotraj novotega moralnega univerzuma, in kjer se za relevantno zgodovino priznavajo samo tista dejanja, ki so si jih ti akterji prizadejali vzajemno. Vse drugo je postransko, kulisa, mizanscena: celo nacizem in vojna sama.

Devetič, v takšni tunelni viziji zgodovine so tudi in zlasti povsem izbrisana osrednja dogajanja in cilji agresorske ideologije, na primer antisemitizem in holokavst, ki v zgodbi o slovenski spravi kratkomalo ne obstajata. Osrednji množični zločin nacističnega zavojevanja celotne Evrope in sveta, skoraj v celoti uresničeno načrtno, industrializirano iztrebljenje evropskih

¹⁷ O tem glej ekspeze Ljudmile Novak, 2014.

Judov, v slovenski spravnih ideologiji, s tem pa v zgodovini 2. svetovne vojne na slovenskih tleh sploh ne nastopa, še manj pa je v razpravah o spravi zaznati omembe dejstva, da so slovenski kolaboracionisti v holokavstu na slovenskih tleh dejavno sodelovali; prav tako seveda ni nobene govora o usodi preživelih slovenskih Judov v povojnem komunističnem režimu, kjer so bili preganjani kot hkrati etnizirani in razredni sovražniki (prim. Šumi in Luthar, 2012). Prav zadnji vidik ideologije slovenske sprave si velja v nadaljevanju podrobneje ogledati, saj vse druge vidike udomačevanja upravne ideje ključno osvetljuje.

Ideologija sprave kot ekskluziva v rodingrudovskem moralnem univerzumu

Danes smo manj spravljani, kot smo bili pred tridesetimi leti. Morda je razumljivo goreče sovraštvo ponižane in razžaljene domobranske strani, veliko je pretrpela, a desničarska politika namerno pogloblja sovraštvo do funkcionarjev prejšnjega sistema, pravzaprav do vseh, ki se ne strinjajo z njeno politiko izključevanja.

Spomenka Hribar (Trampuš, 2012)

Poznana in stokrat razglašena je teza, da so se »domobranci« (s čimer je sumarno mišljena kolaboracionistična lokalna oblast med okupacijo, ključno sodelovanje Rimskokatoliške cerkve v tej oblasti, pripadajoče vojaške in policijske formacije, t. i. Slovenska narodna vojska, ustanovljena 21. 1. 1945, in vse njene konstitutivne predhodnice, zlasti Slovensko domobranstvo, ustanovljeno 24. septembra 1943, in medijski aparat, ki je to lokalno oblast promoviral in populariziral) borili proti partizanskemu odporniškemu gibanju s pregovorno »figo v žepu«. Ta domnevni argument je bil tolikokrat ponovljen, da je ponarodel. Niso se torej borili proti anti-fašističnim in antinacističnim borcem, temveč proti komunizmu, ki so ga gledali kot poglavitno bodočo »civilizacijsko« nevarnost, pri čemer da so se oportunistično, ker pač druge možnosti ni bilo, povezali z okupatorjevo oblastjo.

Ta teza implicitno vključuje tudi domnevo, da se domobranske formacije navznoter niso strinjale z nacistično ideologijo in početjem, in so torej imele v tem pogledu zelo daljnosežno perspektivo, saj v končno zmago nacizma torej niso mogli zares verjeti ali je celo prepričano podpirati, hkrati pa je implicirano tudi, da še leta 1944 prav nič niso vedeli o potekajočem holokavstu. Vendar tako pojmovanje naleti na celo vrsto resnih ovir: najprej, domnevno vrhovno, čeprav konspirativno, motivacijsko vodilo domobranstva v luči virulentnega, obsesivnega antisemitizma slovenske krščanske desnice pred vojno in med njo zastavlja dilemo o tem, koliko kritične distance do svoje domnevno prisilne zveze z nacisti so domobranci sploh lahko imeli. Ker ideologija slovenske sprave nikoli ni obdelala idejnih osnov in političnih motivov medvojnega domobranstva na vsaj enako temeljit način, kot je to Spomenka Hribar naredila za komunistično »avantgardo« v svojem klasičnem tekstu iz leta 1987, je ponarodeli evfemizem o figi v žepu vse, kar imamo v rokah; ne povsem naključno, kajti šele z izostankom kritične analize je bilo mogoče domobranstvo pojmovno na silo izolirati od nacizma.

Politične stranke v Sloveniji, ki se razglašajo za dedinje predvojnih desničarskih strank, se namreč prav nikoli v 25 letih slovenske državnosti niso opravičile za antisemitizem in medvojno preganjanje slovenskih Judov in judovskih beguncev na slovenskih tleh, tudi zato ne, ker se jim pač ni bilo treba: kot rečeno, ideologija sprave tega zločinskega delovanja »kontrarevolucije« ne invocira niti z besedico, pač zato, ker je dojeto kot nerelevantno za slovenstvo in zunaj slovenskega moralnega univerzuma. Današnjih samozajavljenih dedičev predvojnih in medvojnih desničarskih strank prav nič ne moti dejstvo, da tako obsesivnega antisemita, kot je bil dr. Anton Korošec, katoliški duhovnik in minister v več jugoslovanskih predvojnih vladah ter osrednji avtor jugoslovanske antisemitske zakonodaje v letu 1940 (prim. Godeša, 2011), še

danes obhajajo kot svojega velikega idola.¹⁸

Desničarski in katoliško usmerjeni tisk, zlasti osrednji dnevnik *Slovenec*, je v desetletjih pred vojno, zlasti pa med vojno obsesivno¹⁹ širil antisemitsko propagando v znanem paradoksalnem vsebinskem loku, v katerem so bili Judi pred vojno izkoriščevalci, kapitalisti, oderuhi, izmečki brez domovine in narodne zavesti, ki se zato zlahka zlohotno infiltrirajo v vsak zdrav narod, in med vojno nato boljševiki, prostozidarji, anarhisti in sploh svetovni zarotniki, ki se borijo za svetovno oblast in prevlado: ta ideologem se je v teoriji zarote, ki ji rečemo zanikanje holokavsta in je npr. v sodobni Nemčiji kazensko pregonljiva, nato po vojni prevesil v osrednje antisemitsko (in antiizraelsko) prepričanje, da so Judi sami inscenirali in izpeljali, ali pa si izmislili holokavst zato, da so si izbrili lastno državo, Izrael, in zato, da lahko v statusu nedotakljive množične žrtve naprej izvajajo svoj pohod na svetovno oblast (Atkins, 2009; Lipstadt, 1994).

V resnici je bila propagandna gonja proti Judom v domobranstvu tako osrednja za argumentacijo njihovega političnega programa, da npr. »prezident« Rupnik v prav nobenem objavljenem govoru ni mogel prebiti brez nje, saj je bil celoten smisel političnega in vojaškega zavezništva z Nemčijo, velikim Tretjim rajhom in njegovim še večjim firerjem dosledno ubeseden kot za preživetje Slovencev edini mogoč, komajda še pravočasen način boja proti judovskim zatiralcem, krvosesom in svetovnim zarotnikom. Zavezniške politike, stališča in vojaška dejanja so bili dosledno predmet podcenjevanja in smešenja zlasti kot nasadanje cionistični zaroti, katere razkritje in uničenje je sveti cilj boja Tretjega rajha in njegovih zaveznikov, slovensko partizanstvo pa je dosledno izrisano kot tragično zavedeno, smešno rokovnjaštvo peščice izdajalcev slovenstva in katoliške vere, ki so proustodušno nasedli judovski propagandi in judovski svetovni zaroti, ki jih je oslepila s svojo pravljico o komunizmu. Domobranci so se na strani Nemčije prepričano borili za zmago zdrave arijske rase proti degeneriranemu judovskemu uničevalcu Evrope in slovenstva. V javnem govoru v letih 1943–1945 je pač zelo težko zagledati kak izenačen, titanski boj med domačima »revolucijo« in »kontrarevolucijo«, ki ju spravna ideologija ustanavlja kot nosilki zgodovinskega procesa, kajti vsaj domobranski kolaboracionistični oblasti in njenim trobilom se je zdelo, da so privilegirani udeleženci v epohalni, odločilni vojni proti Judom in sionistom in njihovi svetovni zaroti, Adolf Hitler in Tretji rajh pa sta bila dojeta kot prav edina, prav zadnja zgodovinska možnost, da se Evropa, arijci in med njimi Slovenci, civilizacija in čista krščanska vera ubranijo pred kataklizmo judovskega peklenškega načrta.

Tako je tudi razvidno, da usoda Judov po vsej Evropi v javnem govoru kolaborantske oblasti v Sloveniji vsaj leta 1944 ni bila prav nobena skrivnost več, pa tudi ne, da se je ta oblast v celoti istovetila z nujo čimprejšnjega dokončnega fizičnega uničenja slovenskih Judov. Na dan po prvih aretacijah in deportacijah prekmurskih Judov v Murski Soboti in Lendavi, 27. aprila 1944, je *Slovenec* v kratki novici z naslovom *Madžarski židje internirani*, objavil:

Budimpešta, 26. aprila. V severovzhodnih predelih države, ki so, kakor je znano, že na gosto naseljeni od židov, ter na vzhodnih madžarskih ozemljih, ki so bila proglašena kot vojno operacijsko področje, so bili židje internirani v taboriščih. Gre za nad 300.000 židov, ki se nahajajo sedaj v več taboriščih. Stanovanja židov so madžarske oblasti zapečatile in za sleherni neupravičeni poskus prilastitve židovskega premoženja je predvidena smrtna kazen. Interniranje židov se nanaša na žide obeh spolov in vsake starosti. Izvzeti

¹⁸ O tem glej npr. hvalnico dr. Janezu Evangelistu Kreku in dr. Antonu Korošču na spletni strani Slovenske ljudske stranke iz leta 2008 (SLS, 2008).

¹⁹ V resnici je v vseh številkah tega dnevnika (in ne le tega) vsaj med obema vojnoma in med drugo svetovno vojno pa vse tja do prvih dni maja 1945, ko je bil ukinjen, težko najti številko, ki ne prinaša takega napada na Jude in judovstvo. Gradivo je tako obilno in notranje žanrsko in sporočilno razslojeno, da kliče po samostojni analizi.

so zgolj zdravniki, lekarnarji in delavci, ki so zaposleni v vojnih in oborožitvenih obratih.
(Slovenec, 1944: 1)

Na tretji strani istega časopisa, pod člankom, ki komemorira smrt dveh domobranskih stotnikov, ki sta »žrtvovala svoje življenje na oltar domovine«, pa je prinesen sestavek, naslovljen *Večna beseda našemu času*, ki skozi pridigarško moralko prinaša zgodovinsko in versko upravičenje dogodka dneva, ki je bil uvertura v uničenje skoraj milijona madžarskih Judov, z njimi pa tudi slovenskih prekmurskih Judov:

Ljubezen do domovine je velika krščanska krepost. Mnogi vidijo v tej kreposti le preveč snovnih nagibov, prezirajo pa njen nadnaravni pomen. In vendar je to nekaj tako pristno krščanskega, nekaj tako vzvišenega in duhovno tako poglobljenega! Ne moremo si misliti kristjana, ki ne bi moral biti z vsem srcem predan svoji domovini in jo iskreno ljubiti. Ni treba spominjati, da je dal sam Kristus najlepši zgled ljubezni do svojega naroda, ko se je ob pogledu nad Jeruzalem zjokal nad usodo lastne domovine, tožil nad zakrknjenostjo judovskega naroda, ko je s svojo božjo mislijo gledal bodočo žalostno vlogo judovskega ljudstva. Če smemo delati kakšne očitke glede naše preteklosti, jih smemo prav glede ljubezni do domovine. Premalo smo jo pojmovali v nadnaravnem pomenu, premalo smo se zavedali, da je to naša krščanska dolžnost in ne le kak političen nagib. Grenke izkušnje zadnjih let so nas pa prepričale, da je treba iti globlje in da moramo videti v ljubezni do domovine odsev božjega hotenja. (ibid.: 3)

Ker spravna ideologija antisemitizma in domobranskega dejavnega uničevanja slovenskih Judov – istega leta, 1944, je domobranska policija v Ljubljani okupacijskim oblastem izdala in aretirala še preostanek Judov, ki niso bili deportirani med italijansko okupacijo in v letu 1943 – kratkomalo ne omenja, ni le ideologija eksplicitnega zanikanja holokavsta, temveč je med njenimi političnimi posledicami tudi dejstvo, da se desničarske stranke našega časa v svoji javni propagandi in komentarjih svojih političnih tenzij z »levico« na način, ki pomeni skrajno zlorabo in perverzijo resnice o holokavstu, dostikrat eksplicitno istovetijo z medvojnimi Judi, žrtvami holokavsta, in posebej radi na spomenike padlim domobrancem vrezujejo verze iz judovske Tore (prim. Luthar in Luthar, 2003). V javni izjavi 8. februarja 2013 je Janez Janša, tedaj premier v odstopu, nekatere akcije tedanjih vstajnikov v Mariboru primerjal s preganjanjem Judov v Berlinu v 30. letih. Z javnim pismom se je odzvala Judovska skupnost Slovenije, ki je premierja in politike pozvala, naj se v komentiranju aktualnih dogodkov »izogibajo ... primerjavam« z žrtvami holokavsta in sploh analogijam na holokavst (Mladina, 2013).

Sklep

Kajti ni šlo za 'napake', 'ekscese,' šlo je za sistemski zločin, moralno in politično bi bilo treba obsoditi revolucijo, njeno medvojno in povojno nasilje, in jasno povedati, da je bila revolucija stranpot v naši zgodovini. Kakor seveda tudi kolaboracija z okupatorji.

Spomenka Hribar (Trampuš, 2012)

Ko je v letu 2012 izšla knjiga britanskega publicista Keitha Loweja z naslovom *Divjaška celina* (od nedavna je na voljo tudi v slovenskem prevodu), ki je s poljudno, sumarno, napeto pripovedjo o maščevanjih nad Nemci in nemškimi vojaki, množičnih etničnih čiščenjih, tudi še povojnih pokolih Judov, preseljevanjih celih populacij in zunajsodnih pobojih po vojni postala uspešnica, je šlo pravzaprav za populariziranje dejstev, ki so sicer že dolgo poznana, in

o katerih obstajajo tudi zgodnejše raziskave in razprave (npr. Ahonen, 2008; de Zayas, 1994; Deák, Gross in Judt, 2000; Judt, 2005; in pred kratkim, Deák, 2015).

Tudi v luči teh dejstev in raziskav je slovenska ideologija sprave kuriozno nenaklonjena resnemu iskanju interelacijske resnice, ki je v vsakem spravnem procesu poleg ozaveščanja in zdravljenja travme temeljni namen. Slovenska pravna ideologija ima namreč še to smolo, da je tudi na svojem »levem«, ne zgolj na »desnem« polju povsem ujeta v rodingrudovski univerzum slovenstva: je torej, kot rečeno, v celoti znotraj moralnega parametra slovenstvene srenje. V nekem drugem kontekstu, ko je pisala, da Italijani domnevno množično, sovražno kupujejo slovensko zemljo v Primorju (v resnici pa je šlo za obroben lokalni nepremičninarski balon), je npr. Spomenka Hribar (2011) zelo koncizno razložila svoje vzorno primordialistično in kreacionistično stališče do slovenstva:

Poenostavljeno lahko rečemo, da (vsak!) narod predstavljajo ljudje ene kulture, izhajajoče iz njemu samosvojega jezika, in ozemlja, na katerem (večinsko) bivajo ti ljudje. Čeprav seveda brez ljudi, ki govorijo svoj jezik in se čutijo pripadniki enega naroda, tega naroda kot naroda ni, pa je po drugi strani tudi res, da ljudje ostanejo – narodi pa lahko pominejo. In tudi danes izginevajo ne le v narod še ne izoblikovana ljudstva, temveč prav narodi, se pravi neke samosvoje kulture. Narodi so narodi po svoji kulturi, so torej zgodovinski pojava, obstanejo ali pa ne. Če bi delali genetske raziskave, bi najbrž odkrili potomce Ilirov, Langobardov in drugih ljudstev, ki živijo med nami kot (»čistokrvni«) Slovenci – toda njih kot naroda, kot kulture svojega jezika ni več. Če ali ko neka narodna skupnost izgubi (kakor koli že) svoje ozemlje in ljudje na tej zemlji ne govorijo več izvirnega jezika, ta narod na tem ozemlju pač izgine. Ali izgineva počasi – nekega dne je to povsem drug svet!

Slovensko pravno enačenje načrtnega nacističnega genocida, holokavsta, nacistične ideologije in komunističnih revolucij kaže na še na to, da je princip iznečenja v postsocialistični srenji tako rekoč nedotakljivo pravilo: vendar vse to pač niso epizode v evropski in svetovni zgodovini, ki jih je mogoče odpraviti s presojo, da je šlo za »stranpota«, pomote ali fige v žepu, ker s svojo fenomenologijo takšno presojo kratkomalo enormno presejajo. V slovenski različici pravne ideologije je zanikanje holokavsta tistih razsežnosti, ki jim Michael Shafir (osebna komunikacija z avtorico, april 2015) reče negacionizem: prav tako kakor se Judov v slovenski nacionalni zgodovini sploh ne obravnava in njihova zgodovina ni pojmovana kot njen del, tako je tudi splošen vtis, da sta antisemitizem in holokavst na eni strani, in slovenska sprava na drugi dve popolnoma različni, tako rekoč povsem nepovezani tematiki. Vendar je ta srenjski izenačevalni in izločevalni mehanizem tukaj bos tudi zato, ker je kolaboracija z okupatorjem, kot navaja Tony Judt (2006), zločin, ki ga pred letom 1939 ni poznala nobena nacionalna zakonodaja, še manj pa mednarodno pravo: še najbližja mu je bila obtožba veleizdaje. Druga svetovna vojna je prinesla tako radikalne redefinicije politike in vojskovanja, pa tudi procesov pacifikacije vključno s pravnimi postopki, da je v tem pogledu s konstitutivnimi procesi vsaj evropske zgodovine, na primer revolucijami, sploh neprimerljiva. Kolaboracija z nacisti torej v kontekstu 2. svetovne vojne ni le veleizdaja, temveč dejavna soudeležba v enem od ideološko in tehnološko najbolj dovršenih genocidov v znani zgodovini, v organiziranem, naklepnem množičnem umoru šestih milijonov evropskih Judov, ki bi mu ob drugačnem poteku vojne gotovo sledila še programatična iztrebitev Romov in Slovanov, ob hkratnem splošnem »očiščevanju« narodnih teles arijskih ljudstev vseh evgenično »inferiornih«.

Preostaja še sklepana ugotovitev, zapovrstjo deseta spodletelost slovenske udomačitve pravne ideologije: ne le, da gre za zanikanje holokavsta, temveč tudi za odpoved analitski presoji sistemskega povojnega preganjanja in razlaščenja preživelih slovenskih Judov (Šumi in Luthar, 2012; Luthar in Šumi, 2013). Analogno ne gre le za enačenje agresorskega in kolaborantskega

množičnega nasilja s povojnimi zunajsodnimi poboji, temveč glede slednjih umanjka natančno tisto, kar bi jih najbolj osvetlilo, na primer naslednja ključna vprašanja: koliko zunajsoдно pomorjenih je bilo ljudi, žrtev povojnih etničnih čiščenj in prisilnih preseljevanj, ki niso izvirali s slovenskega ozemlja? Koliko žrtev teh pobojev se je znašlo na likvidacijskih seznamih zaradi medosebnih sporov, pridobitniških motivov, zasebno sovražnih odnosov morda še izpred vojne na rodbinskih, lokalnih, medosebnih, sploh srenjskih ravneh? Kateri srenjski odnosi so našli svoje pokritje v epizodah lokaliziranega množičnega nasilja med vojno in po njej? Kako je po vojni slovenska oblast sama izvajala etnizirane čistke na razredni in ideološki podlagi?

Zadnji namen vsakega spravnega procesa je namreč tudi v prihodnost zazrt pogled: razpoznati procese, ki vodijo v uničevalne odnose in se, nerazpoznani, zgodovinsko venomer ponavljajo; prav prisilno ponavljanje izvirnega scenarija travmatizacije je ključni klinični in socialni znak nerazrešene travme tako na osebni kot kolektivni ravni (Herman, 1992). V tem delu se Spomenka Hribar, odlikovana tvorka slovenske različice sprave, nemara še posebej moti: ni namreč res, da je bila njena ideja sprave dosledno narobe razumljena in da je (politični) akterji nočejo izvajati, ker jo raje pervertirajo in zlorablajo. Prav nasprotno: kadar kaka zamisel s svojo strukturo in sporočili pokaže tolikšno zmožnost akomodacije nerazumevanj, zlorab in pervertiranj vsebine, nosilcev in ciljev, potem je več kot razumna domneva, da je najbrž vse narobe z zamislijo samo, ne z njenimi naslovljenci, izvajalci, sledilci in uporabniki.

Zato je bila bistvena pravna posledica spravljanja po slovensko temeljna relativizacija pravnega reda, kajti v družbi, ki politično razliko utemelji tako, da se politična kasta razglasi za dediče množičnih zločincev in se med seboj spravlja v imenu mrtvih in v imenu rodingrudovske utvare, ki kot travmatiziranega razpozna ideologijo slovenstva namesto dejanskih preživelih žrtev in nosilcev travme, in zahteva zgolj medsebojno opravičilo med »čistokrvnimi«, namesto da bi dejanske storilce sodno kaznovala, nosilcem travme pa omogočila proces okrevanja, padejo vsa merila vsebine in smisla obstoja pravnega reda, kar je bil po drugi strani natančno tisti mehanizem, pakt o nenapadanju, ki ga je poosamosvojitvena politična kasta nujno potrebovala, da je uresničila svoj postsocialistični neoliberalni program; ideologija sprave po slovensko je (bila) namreč uspešna samo v tem pogledu.

Literatura

- AHONEN, PERTTI, GUSTAVO CORNI, JERZI KOCHANOWSKI, RAINER SCHULZE, TIMAS STARK in BARBARA STELZL MARX (2008): *People on the move. Forced population movements in the Second World War and its aftermath*. Oxford, New York: Berg.
- ASSMANN, ALEIDA (2006): *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. Munchen: Verlag C. H. Beck.
- ATKINS, STEPHEN E. (2009): *Holocaust denial as an international movement*. Westport, Conn., London: Praeger.
- AUSTRALIAN GOVERNMENT (2008): *Apology to Australia's Indigenous peoples*. Dostopno na: <http://www.australia.gov.au/about-australia/our-country/our-people/apology-to-australias-indigenous-peoples> (19. marec 2015).
- BLESSING, BENITA (2006): *The antifascist classroom. Denazification in Soviet-occupied Germany, 1945–1949*. London: Palgrave Macmillan.
- CONNECTING POINT (2013): *Adam Sitze on Rethinking South Africa's TRC*. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=0n4oDN94zLg> (19. marec 2015).
- CORNTASSEL, JEFF in CINDY HOLDER (2008): *Who's sorry now? Government apologies, truth commissions, and indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala and Peru*. *Human Rights Review* 9: 465–489. Dostopno na: <http://www.cornassel.net/CornasselHolder.pdf> (19. marec 2015).
- CORRADETTI, CLAUDIO, NIR EISKOVITS in JACK VOLPE ROTONDI (ur.) (2015): *Theorizing transitional justice*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing.

- DE ZAYAS, ALFRED-MAURICE (1994): *A terrible revenge. The ethnic cleansing of the East European Germans, 1944–1950*. New York: St. Martin's Press.
- DEÁK, ISTVÁN, JAN T. GROSS in TONY JUDT (2000): *The politics of retribution in Europe. World War II and its aftermath*. Princeton: Princeton University Press.
- DEÁK, ISTVÁN (2015): *Europe on trial. The story of collaboration, resistance, and retribution during World War II*. Boulder, Co.: Westview Press.
- FITZMAURICE, ANREW (2008): Anticolonialism in Western Political Thought. V *Empire, Colony, Genocide*, D. Moses (ur.), 55–80. New York: Berghahn Books.
- GOLDHAGEN, DANIEL JONAH (1997): *Hitler's willing executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Vintage (ebook edition).
- HAM, PAUL (2011): *Hiroshima Nagasaki*. New York: Harper Collins.
- HAYNES, PRISCILLA B. (2010): *Unspeakable truths. Transitional justice and the challenge of truth commissions*. London: Routledge.
- HERMAN, JUDITH LEWIS (1992): *Trauma and recovery. The aftermath of violence: from domestic abuse to political terror*. New York: Basic books.
- HIMKA, JOHN-PAUL in JOANNA BEATA MICHLIC (ur.) (2013): *Bringing the dark past to light: the reception of the Holocaust in postcommunist Europe*. Lincoln NE: Nebraska University Press.
- HRIBAR, SPOMENKA (1987): Avantgardno sovraštvo in sprava. *Nova revija* 6(57): 74–103.
- HRIBAR, SPOMENKA (2011): *Skrbi in boli me, da tujci, predvsem Italijani, vse bolj »lastninijo« našo zemljo*. Dostopno na: <http://www.delo.si/clanek/141922> (18. april 2015).
- HORVAT, MARJAN (2011): *Dr. Božo Repe: »Slovensko zgodovinopisje je pluralistično, a med zgodovinarji je malo razprav o različnih pogledih«*. Dostopno na: <http://www.mladina.si/52832/dr-bozo-repe-slovensko-zgodovinopisje-je-pluralisticko-a-med-zgodovinarji-je-premalo-razprav-o-r/> (19. marec 2015).
- HUDSON, ROBERT in GLENN BOWMAN (ur.) (2012): *After Yugoslavia: identities and politics within the successor states*. Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.
- JUDT, TONY (2006): *Postwar. A history of Europe since 1945*. New York, London: Penguin (Kindle edition).
- KRANJC, GREGOR JOSEPH (2013): On the periphery: Jews, Slovenes, and the memory of the Holocaust. V *Bringing the dark past to light: the reception of the Holocaust in postcommunist Europe*, J. P. Himka in J. B. Michlic (ur.), 591–625. Lincoln NE: Nebraska University Press.
- KRIESBERG, LOUIS (1973): *The sociology of social conflicts*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- KRIESBERG, LOUIS (2015): *Realizing peace: a constructive conflict approach*. Oxford: Oxford University Press.
- LANGBEHN VOLKER in MOHAMMAD SALAMA (ur.) (2011): *German colonialism: race, the Holocaust, and postwar Germany*. New York: Columbia University Press.
- LIBRARY OF CONGRESS THOMAS (2009): *To acknowledge a long history of official depredations and ill-conceived policies by the Federal Government regarding Indian tribes and offer an apology to all Native Peoples on behalf ...* Dostopno na: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c111:S.J.RES.14.IS> (19. marec 2015).
- LIPSTADT, DEBORAH (1994): *Denying the Holocaust. The growing assault on truth and memory*. New York: Plume.
- LIPSTADT, DEBORAH (2011): *The Eichmann trial*. New York: Schocken.
- LOWE, KEITH (2011): *Savage continent. Europe and the aftermath of World War II*. New York: St. Martin's Press (lbook edition).
- LUTHAR, OTO in BREDI LUTHAR (2003): Monopolization of memory: the politics and textuality of war memorials in Slovenia after 1991. *East European Perspectives* 5(18). Dostopno na: <http://www.rferl.org/reports/eepreport/2003/09/18-030903.asp> (19. marec 2015).
- LUTHAR, OTO in IRENA ŠUMI (2004): Living in metaphor: Jews and anti-Semitism in Slovenia. V *Jews and anti-Semitism in the Balkans, (Jews and Slavs vol. 12)*, W. Moskovich, O. Luthar in I. Šumi (ur.), 29–48. Ljubljana, Jerusalem: Scientific Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Hebrew University.
- LUTHAR, OTO in IRENA ŠUMI (2013): Mapping the decline : multicultural coexistence in North-East Slovenia before and after the destruction of the Jewish community. V *Galicia, Bukovina and other borderlands*

- in *Eastern and Central Europe : essays on interethnic contacts and multiculturalism, (Jews and Slavs, vol. 23)*, W. Moskovich, R. Mnich in R. Tarasiuk (ur.), 287–306. Jerusalem, Siedlce: Hebrew University, University of Natural Sciences and Humanities.
- LUTHAR, OTO (2014): Razumevanje preteklosti: Presenetljivo? Ne. Nedopustno? Da. *Delo, Sobotna priloga*. Dostopno na: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/razumevanje-preteklosti-presenetljivo-nedopustno-da.html> (19. marec 2015).
- MENKEL-MEADOW, CARRIE (2013): The historical contingencies of conflict resolution. *International Journal of Conflict Engagement and Resolution* 1(1): 32–55.
- MBEMBE, ACHILLE (2006 /1992/): The banality of power and the aesthetics of vulgarity in the postcolony. V *The anthropology of the state: a reader*, A. Sharma in A. Gupta (ur.), 211–240. US, UK, Australia, India: Blackwell Publishing. Kindle izdaja.
- MMC RTV SLO (2015): *Sprava: Vseh krivic ne bo mogoče popraviti, se pa da žalovati, oprostiti in živeti naprej*. Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/slovenija/sprava-vseh-krivic-ne-bo-mogoce-popraviti-se-pa-da-zalovati-oprostiti-in-ziveti-naprej/362857> (18. april 2015).
- MEKINA, IGOR (2013): Z iskanjem resnice do miru in sprave. Dostopno na: <http://www.mladina.si/144419/z-iskanjem-resnice-do-miru-in-sprave/> (19. april 2015).
- MOSES, DIRK A. (2008): *Empire, Colony, Genocide*. New York: Berghahn Books.
- MOSKOVICH, WOLF, OTO LUTHAR in IRENA ŠUMI (ur.) (2004): *Jews and anti-Semitism in the Balkans, (Jews and Slavs, vol. 12)*. Ljubljana, Jerusalem: Scientific Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Hebrew University.
- MOSKOVICH, WOLF, ROMAN MNICH in RENATA TARASIUK (ur.) (2013): *Galicija, Bukovina and other borderlands in Eastern and Central Europe : essays on interethnic contacts and multiculturalism, (Jews and Slavs, vol. 23)*. Jerusalem, Siedlce: Hebrew University, University of Natural Sciences and Humanities.
- MLADINA (2013): *Janšev govor žaljiv do žrtev holokavsta. Člani judovske skupnosti pozivajo politike k izogibanju primerjav s holokavstom*. Dostopno na: <http://www.mladina.si/141584/jansev-govor-zaljiv-do-zrtev-holokavsta/> (11. maj 2015).
- NOVAK, LJUDMILA (2014): *Vsak človek ima pravico do dostojnega pokopa, do groba in spomina*. Dostopno na: <http://nsi.si/ljudmila-novak-vsak-clovek-ima-pravico-do-dostojnega-pokopa-do-groba-in-spomina/> (19. marec 2015).
- ROSS, FIONA C. (2002): *Bearing witness: women and the Truth and reconciliation commission*. London: Pluto Press.
- ROTAR, DRAGO B. (2007): *Odbiranje iz preteklosti : okviri, mreže, orientirji, časi kulturnega življenja v dolgem 19. stoletju*. Koper: Založba Annales.
- ROTBURG, ROBERT I. in DENNIS THOMPSON (ur.) (2000): *Truth v. justice. The morality of truth commissions*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- ROTBURG, ROBERT I. (ur.) (2010): *Mass atrocity crimes. Preventing future outrages*. Cambridge, Mass.: World Peace Foundation.
- SHARMA, ARADHANA in AKHIL GUPTA (2006): *The anthropology of the state: a reader*. US, UK, Australia, India: Blackwell Publishing. Kindle izdaja.
- SITZE, ADAM (2013): *The impossible machine: A genealogy of South Africa's Truth and Reconciliation Commission*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- SLOVENEK (1944): Madžarski judje internirani. *Slovenec*, 27. 4. 1944.
- SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA (2008): *Mestni odbor SLS Ljubljana se je danes poklonil dr. Janezu Evangelistu Kreku in dr. Antonu Korošču*. Dostopno na: <http://www.sls.si/4166/mestni-odbor-slovenske-ljudske-stranke-ljubljana-se-je-danes-poklonil-dr-janezu-evangelistu-kreku-in-dr-antonu-koroscu/> (19. marec 2015).
- STAN, LAVINIA (2009): Truth commissions in post-communism: the overlooked solution? *The Open Political Science Journal* 2: 1–13. Dostopno na: https://www.academia.edu/183362/Truth_Commissions_in_Post-Communism_The_Overlooked_Solution (19. marec 2015).
- ŠTUDIJSKI CENTER ZA NARODNO SPRAVO. *Poslanstvo in cilji*. Dostopno na: <http://www.scnr.si/sl/o-centru/predstavitev/> (19. marec 2015).

- ŠUMI, IRENA (1999): *Blizu polnega kroga tega sveta: ameriški Indijanci med preteklostjo in sedanjostjo*. Ljubljana: INV.
- ŠUMI, IRENA in ALENKA JANKO SPREIZER (2011): That which soils the nation's body: discriminatory discourse of Slovenian academics on the Romany, foreigners and women. *Anthropological notebooks* 17(3): 101–121.
- ŠUMI, IRENA (2011): Znanost v Butalah: prigradna vektorizacija slovenske postkolonije. V *Prihodnost znanosti: neoliberalizem, univerza in politika sodobnega znanstvenega raziskovanja*, K. Kolšek in T. Gregorc (ur.), 194–231. Novo mesto: Goga.
- ŠUMI, IRENA in OTO LUTHAR (2012): Holokavst kot osebna in skupinska izkušnja: pričevanja iz Prekmurja. V *Slovenski Judje, zgodovina in holokavst: pregled raziskovalnih tematik*, I. Šumi in H. Starman (ur.), 241–280. Maribor: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga.
- ŠUMI, IRENA in HANNAH STARMAN (ur.) (2012): *Slovenski Judje, zgodovina in holokavst: pregled raziskovalnih tematik*. Maribor: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga.
- ŠUMI, IRENA (2012): Unable to heal: debate on the national self in post-socialist Slovenia. V *After Yugoslavia: identities and politics within the successor states*, R. Hudson in G. Bowman (ur.), 153–181. Houndmillss, New York: Palgrave Macmillan.
- TAYLOR, FREDERICK (2011): *Exorcising Hitler: The occupation and denazification of Germany*. London, New York: Bloomsbury Press.
- TRAMPUŠ, JURE (2012): Spomenka Hribar: 'Obema stranema, skrajnim na desnici in skrajni levisi, vseskozi ustreza, da ni bilo izrečeno tisto, kar bi moralo biti. Da ni bilo izrečeno opravičilo.' Borka za spravo. Intervju. *Mladina* (29), 20. 7. 2012.
- TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF CANADA. Dostopno na: <http://www.trc.ca/websites/trcinstitution/index.php?p=7>. (19. marec 2015).
- VALIČ, ANDREJA (2011): *Pismo predsedniku vlade in ministroma*. Dostopno na: <http://www.scnr.si/sl/sporocila-za-javnost/pismo-predsedniku-vlade-rs-in-ministroma/> (19. marec 2015).
- VERDERY, KATHERINE (1999): *The political lives of dead bodies. Reburial and postsocialist change*. New York: Columbia University Press.
- VERDOOLAEGE, ANNELIES (2008): *Reconciliation discourse: the case of the Truth and reconciliation commission*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- WEBER, MARK (2000): After the Irving-Lipstadt trial: new dangers and challenges. *The Journal of Historical Review* 19(2). Dostopno na: <http://www.ihr.org/content/after-irving-lipstadt-trial-new-dangers-and-challenges> (20. marec 2015).